

AYDIN UĞUR*

Hakikatin Evini Sular mı Bastı ? Dünyada ve Türkiye’de Bilim, Bilim İnsanları ve Üniversiteye Dair Bir Ufuk Turu Is The Home of Truth Flooded ? A Tour D’horizon About Science, Scientist, and University

Anahtar Kelimeler

Bilim, hakikat, üniversiteler, akademya

Keywords

Science, truth, universities, academia

Covid-19 salgınıyla birlikte bütün insanlık doğanın ve toplumların işleyişine dair fikirlerini gözden geçirmek zorunda kaldı. Bu gözden geçirme sürecinden bilim de nasibini aldı, alıyor. Kitlelerin bilime bakışında ikircikli bir dönüşüm meydana geldi. Bir yandan, olup biteni açıklamada, yine de bilimin en güvenilir yol olduğu inancı pekişti; beri yandan, aynı bilimin sanıldığı gibi her şeyi tam bir kesinlikle bildiği biçimindeki genel kanı örselendi. Neredeyse iki yüz yıldız hakikate ulaşmak üzere yola çıkmış bütün diğer rakiplerini (teolojiyi, felsefeyi, halk bilgeliğini) ezip geçmiş olan bilimin “kesinlik” iddiası sallantıya girdi. Geniş kitleler, oldum olasıya bilimin bizatihi kendisiyle ilgilenmezler; onun bağrından üretilen sonuçlara, teknolojik gelişmelere bakarlardı. Son dönemlerde büyük depremler sonrası gelişen eğilimin benzeri Covid-19 salgını dolayısıyla su yüzüne çıktı. “Çare nedir?” kadar, “Neden? Nasıl?” sorusu da zihinleri meşgul etmeye başladı. Bu soru geniş kitleleri teknolojinin ardındaki esas dinamoya, “saf bilim”e, eskiye kıyasla daha bir dikkatle bakmaya sevk elti. Görüldü ki, işler o kadar basit değil; üstünlük peşindeki otoriter bilimci tavrın öne sürdüğü gibi bilim zemininde tek bir doğru

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, aydin.ugur@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1993-8587.

pek yok. Bilimcilerin bilmedikleri bildiklerinden çok daha fazla. Gerçi “sahici” bilim insanları, çoktandır bunun farkındaydılar. Nitekim tıpkı doğa bilimlerinin bünyesinde olduğu gibi, sosyal bilimlerde de “kesinlik” iddiasının kofluğu epeyi bir zamandır dile getiriliyordu. İçten içe bir paradigma mücadelesi süregidiyordu. Bu son gelişmeler eski kadir-i mutluluk iddiasındaki bilimciliğe itiraz eden yeni arayışların elini güçlendirdi.

Elinizdeki metin bu arayış serüvenini irdelemeyi hedefliyor. Günümüzdeki noktaya nasıl gelindi; daha neler yapmak gerekli sorularına yanıt arıyor.

Mesele, doğaya, topluma ve insana dair hakiki bilgiye kimin, nasıl daha iyi ulaşacağı meselesi. İnsanlık tarihinde, I. Wallerstein’in altını çizdiği gibi, Hakikat’in bilgisine hakimiyet konusunda yukarda belirttiğimiz dört yaklaşım yarışıyor: “Teoloji, felsefe, halk bilgeliğinin oluşturduğu birikim ve nihayet bilim” (Wallerstein, 2013, s. 14). Uzun mücadeleler sonucunda bilim rakiplerinin arasından sıyrılıp öne çıktı; yeni amentü haline geldi. Bu başarının gerisinde iki temel önerme yatıyor: “(...) bilim, nispeten mütevazı olmakla birlikte, kesinlikle can alıcı iki iddiadan oluşur: 1) Bizim algımızın ötesinde var olan ve var olacak olan bir dış dünya vardır. Bu dünya beynimizin bir fantezisi değildir. Bu iddia ile tekbenci (*solipsistic*) bir evren iddiasını reddederiz; 2) Bu gerçek dünya, kısmen ampirik olarak bilinebilir; böylece bu bilgiyi deneysel kuramsallaştırma şeklinde toparlama olanağı buluruz” (Wallerstein, 2013, s. 20-21).

İşte şimdilerde, bu toparlama uğraşına damgasını vurmuş olan kimi alışılmış ön kabul-ler sorgulanıyor. Newton fiziğine yaslanan determinizmin kalbini oluşturan “kesinlik” iddiası ağır ateş altında. İtirazların önemli bir kısmı epistemoloji yakasından kaynaklanıyor. Özellikle doğa bilimlerine özenerek meşruiyet kazanma stratejisini benimseyen sosyal bilimler gözlemledikleri olguların gözlemcinin varlığıyla mahiyet değiştirdiğini hesaba katmamayı seçmişti. Gelgelelim, doğa bilimlerinin kendileri 20. yüzyılda köklü bir dönüşüm zorunluğuyla karşı karşıya kaldılar. Onların dönüşümüne sosyal bilimlerin ayak uydurduğu pek söylenemez. Bu ayak sürçmesinin nedeni, belki de, sosyal bilimlerin çoğunun tariflerini tam anlamıyla ancak 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru oturtmuş olmaları, kurumlaşmalarını görece yakın bir tarihte belirginleştirmiş olmalarıdır. Örneğin sosyoloji disiplininin kurucu babalarını yetiştirmiş olan Fransa’da üniversite çatısı altında adlı adınca ilk sosyoloji bölümünün kurulması 1950’lerin ortasına denk gelmişti. Daha önce, sosyolog diye bellediklerimiz farklı adlarla çalışan kurumsal yapılar içinde akademik hayatlarını sürdürmüşlerdir. Örneğin Raymond Aron, doçentliğini 1938’de “*philosophie sociale*” alanından almıştır. Sosyal bilimler, nihayet 1970’lere doğru meşruiyetlerinin tadını çıkartmayı umarken, “haydi, yeni baştan” zorlaması bilimcilerin de, kurumlarının da, akademik örgütlenmelerinin de kolay kabul edeceği bir şey olmamış olsa gerek.

Neydi doğa bilimlerinin yaşadığı dönüşüm? Doğa bilimleri, özellikle kuantum fiziğinin bulgularının etkisiyle epistemolojilerini gözden geçirmek zorunda kaldı. 1920’lerden itibaren, atom altı parçacıklarına yönelik araştırmalar gösterdi ki “akla hayale gelebilecek en hassas aletle bile mikro düzeydeki ölçümler tabiatı gereği kesinlikten uzak, belirsiz çıkıyordu. (...) kuantum mekaniğinin atom altı diyarlarında hiçbir şey daha önceden kesin olarak bilinemez

olduğu, sadece ihtimallerin söz konusu olabildiği anlaşıldı. Niels Bohr, fizikçilerin de gözlemledikleri sistemin bir parçası olduklarını söylüyordu. Bunun anlamı, tamamen tarafsız gözlem yapmanın doğası gereği imkânsız olduğudur; zira bilim insanları herhangi bir şeyi her ölçütlerinde, kendi varlıklarıyla onu değiştirmiş olurlar. Duruma müdahale etmekle belli bir sonucun ortaya çıkmasını sağlarlar; halbuki bu sonuç, müdahale öncesindeki pek çok olasılıktan sadece biridir” (Fara, 2018, s. 406). Kısacası, doğayı incelerken “kesinlik”e ulaşmak beklenmemelidir; belirsizliklerin içinden, olasılıklar diliyle öneride bulunmaktan başka çare yoktur. Bu, bilinebilir her şeyi bilirim kibrinin altından zeminin kayması anlamına geliyor, epistemolojik tevazuyu zorunlu kılıyordu. Sosyal bilimlerin, taklit ederek kendilerini tarifledikleri doğa bilimlerindeki bu dönüşüme bigâne kalmaları giderek zorlaşıyordu. Buna rağmen, günümüzde eski epistemolojik tercih, hala, geniş çevrelere hâkim durumda.

Katı determinizmden kopamayan sosyal bilim anlayışının sorgulanmasını hızlandıran nedenlerin başında, gözümüzün önünde gelişen sosyo-ekonomik ve siyasal olguların karşısında sergilediği bariz bocalamalar geliyor.

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini, bunca uzmanına rağmen koskoca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin içten çürüdüğünü ve çözülmekte olduğunu göremedi. Kuşkusuz “çöksün; çökmeli” yollu temenninin ötesine geçemeyen önermeler mevcuttu. Ama, bulgulara dayalı ciddi analizlerin sayısı bir elin parmakları kadardı. Benim hatırladığım Fransız sovyetolog Hélène Carrère d’Encausse çözümlenin kaçınılmazlığını vurgulayan ender uzmandan biriydi; gelgelelim, o da, çökmenin tetikçisinin Orta Asya’daki Müslüman toplulukları olacağını düşünüyordu.

Bir de Doğu Almanya vatandaşı olan düşünür, aktivist Rudolf Bahro vardı; *Alternatif* adlı kitabında reel komünizmin uygulamalarının fena halde teklediğini gösteriyor, bunun farkında olan Sovyet yöneticilerinin kendi elleriyle bir “Moskova Baharı” yaratacaklarını ve sistemin böyle sona ereceğini iddia ediyordu. Oldukça kalabalık uzmanlık aleminde sadece üç beş ses... Benim uluslararası siyaset disiplininin açıklayıcılık becerisine olan güvenim derinden sarsılmıştı. Bu güven kaybı duygusunu paylaşan, olup biteni anlamaya çalışan çok sayıda kişi olsa gerek.

Derken 2008 krizi patladı. Ekonomi biliminin –en azından genel kabul gören versiyonunun– sistemin işleyişini kavrayamadığına, olayın boyutu karşısında ekonomi gözlemcilerinin şaşkınlığa boğulduğuna; geçerli açıklama çerçevelerinin yetersiz kaldığına hep birlikte tanık olduk. Sonunda, bilim-dışı, siyasal müdahalelerle dünya sistemi uçurumun kenarından döndü. Hadi, “SSCB kapalı bir kutuydu; işleyişine dair ayrıntılı, güvenilir veriye erişmek mümkün değildi; o yüzden öngörüler yanlış çıktı”, denebilir. Ama 2008’de ABD ve diğer merkez ülkelerinin bütün finansal operasyonları, bağlantıları ortalık yerdedi; isteyen biraz zahmetle resmin bütününe ulaşabilirdi. Burada, Patricia Fara’nın *Bilim: Dört Bin Yıllık Bir Tarih* adlı yapıtında naklettiği bir özlü saptamayı ödünç kullanabiliriz. Fara’nın G.K. Chesterton’dan yaptığı alıntı şöyle: “Mesele çözümü göremiyor olmaları değil, problemi göremiyor olmaları” (Fara, 2018, s. 400).

Bir başka hazin örnek olayı ülkemizde yaşadık. Siyaset bilimi ile sosyoloji camiamız – tıpkı siyaset sahnesindekilerin ezici çoğunluğu gibi– Fethullah Gülen’in inşa ettiği buzdağının altının ne derinlikte ve vahim bir yaygınlıkta olduğunu kestiremedi. Gerçi bir kesim tehlikeyi dillendiriyordu; ama onların söyledikleri büyük ölçüde anektodik mahiyetteydi; bilimden beslenen bir toplumsal ve kurumsal analizden yoksundu. Teslim etmek gerek: Benim de mensubu olduğum camianın kavrayışı kısa kalmıştı.

Şimdilerde bilim alemi yine bir başka büyük sınav geçiriyor. Covid-19 fırtınası yüzünden göz gözü görmüyor. Bu fırtınanın yarattığı toz perdesinin ardında, bizi, çok da derinden kuşatan, muazzam olumsuzları bağrında taşıyan iklim krizi sırasını bekliyor. Korkarım, kendi içine kapalı disiplinler tarzında çalışan eski tür bilim bir kez daha tekleyecek. Kendi içine kapalı, yüksek duvarlarla birbirlerinden ayrılmış disiplinler biçiminde örgütlenmiş bir bilimsel dünyanın günümüzün karmaşıklaşmış hayatını hakkıyla anlamasını/açıklamasını beklememeliyiz. Örneğin, küreselleşme diye bir olgunun yepyeni bir dünya sistemi getirdiği üzerinde –her ne kadar bu yepyeniliği ve adlandırmayı reddeden ya da yetersiz bulan ve “geç kapitalizm”, “küreyel” gibi kavramları tercih edenlerin sayısı hiç de az olmasa da– geniş bir mutabakat mevcut. İyi de hayatın her noktasında –virüslerin devr-i aleminde bile– kendini hissettiren bu değişmeyi ekonomi bilimi yalnızca kendi ön kabullerinden türeyen kavramsal merceği ile ele aldığı; ya da siyaset bilimi sadece kendi penceresinden baktığında; sosyoloji de, psikoloji de benzer alışkanlığı sürdürdüğünde “körlerin bir fili tarifi”ndeki başarıdan öteye geçilemiyor. Bilinen meseldir: Körlerin biri filin kuyruğunu yakalamış, “‘fil ince, uzun, ucu püsküllü’ bir şeydir”, demiş; diğerinin eli kulağa denk gelmiş: filin “çok geniş, yassı, değirmi bir şey” olduğuna kanaat getirmiş; hortumu tutan, üçüncü kör başka bir tarifte ısrarcı olmuş. Durum bundan çok farklı değil.

Bereket versin, yaklaşık 1980’lerden bu yana bir kısım bilim insanı bu körleşmenin ötesine geçmeye cesaret etti. Bu sayede örnek alınabilecek yeni bilimsel zeminler kurulabildi. Bilişsel bilimler bunlardan biri. Bilişsel bilimler esasen zihnin işleyişine odaklanıyor. Enformasyon (bilgi) üreten, muhafaza eden, kullanıma sokan, ileten ve enformasyonu işleme tabi tutan bütün karmaşık sistemlerle uğraşiyor. Bu sistemlerin başında, elbette, insan zihni geliyor. Ama iş burada kalmıyor; hayvanların zihinsel operasyonları ile yapay zekanın olanaklarını da inceliyor. Algılama, zekâ, akıl yürütme, bellek, dil, dikkat, duygular, ruhsal durumlar ve hatta vicdan hallerini de çözümlenmeye çalışıyor. Bu incelemeleri gerçekleştirirken altı adet alt disiplinin (sinirbilim, dilbilim, bilişsel antropoloji, psikoloji, felsefe ve yapay zekâ) imkanlarını birbirleriyle harmanlıyor. Yapay zekâ araştırmalarının bizatihi kendilerinin matematik, fizik, bilgisayar bilimleri, vb.’yi bünyesinde işe koştugu düşünüldüğünde devreye sokulan bilgi patikalarının ne denli geniş bir yelpaze oluşturduğu daha iyi anlaşılıyor.

Bu tür iş birliklerinin görece artışı besleyen bir etkeni unutmamak gerek: O da, kapitalist rekabetin kamçısı. Gelişmiş kapitalist ekonomilerin kaptanları bilimin sağlayacak bir inek olduğunun, inovasyonların ihtiyaç duyduğu sıçrayışların bilim üzerinden gerçekleştiğinin farkındalar. Bu ülkelerin devletlerince temel araştırma projelerine verilen fon desteğinin yanı

sıra inovasyon arayışındaki büyük şirketler projelere sahip çıkıyorlar. Bilim insanlarından beklenen, genelde, karşılaşılan karmaşık teknik tikanlıkların aşılması. Mesele karmaşık olunca birden fazla disiplinin el ele devreye girmesi gerekiyor. Burada bir “sinik” saptamada bulunalım. Başka türlü öteki disiplinlere dert anlatmak ve onların dilini, bakışını çözmek gündelik işleyişte bilimcilerin sırtlamaya pek de niyetli olmadıkları bir yük iken, projelere katılımın maddi getirisinin cazibesi çokdisiplinlilik ve disiplinlerarasılık durumlarını teşvik ediyor diyelim. Bilim, rekabetin çatısının altına çekiliyor. Covid-19 aşısının bulunması için sergilenen gayret, işin sağlıklı ilgili kısmını bir kenarda tutarsak, ticari rekabet kadar siyasal iktidarların ve liderlerin şahsi prestij kazanma gayesiyle araştırmalara ilgi beslediklerini hepimize gösteriyor. Ama, her şeye rağmen madalyonun bir diğer yüzü var ki, geleceğe dair umut vadediyor.

Geleceğin biliminin verimliliğine dair umut beslemeyi kolaylaştıran bir başka örneği yerbilimlerinde yakalayabiliyoruz. Jeoloji, jeofizik, jeodezi ve coğrafya iç içe. Üstelik sadece bizim gezegenimiz değil, uzaydaki komşu gezegenlere dair bulgularla da besleniyor. Esasen yerkürenin fiziksel ve kimyasal oluşumları üzerinden ilerliyor, yerküre sisteminin 5 altsistemini (yer kabuğunu kapsayan litosferi; denizleri, gölleri, suları kapsayan hidrosfer; buz tabakasını kapsayan kriyosfer; canlıları kapsayan biyosfer; ve atmosfer) inceliyor. Disiplinlerarası bu bilimsel imece, elbette, takdire layık. Gelgelelim bunca çaba bile bütünü hakkıyla kavramakta yetersiz kalıyor. Sosyal bilimler bu resmin içinde yok. O yüzden yerkürenin sistemlerinin mekanizmaları üzerindeki insan topluluklarının müdahalesinin harekete geçirdiği dinamikleri ıskalıyor. Tam da bu nedenle iklim krizine çare ararken bu alanlarda çalışanların arasında, istenmeyen olumsuzlukları gidermek üzere iklim mühendisliğine başvurulmasını önerenlerin sayısı hiç de az değil. Güneş ışınlarının küresel boyutla sevk ve idaresi (*management*) niyetiyle atmosferin üst tabakasına dev aerosollar sıkıya kalkanlar mı istersiniz; bulutlara bomba atarak onları gütmekte ısrarcı olanlar mı? Hepsi vardı (Bonneuil ve Fressoz, 2016:110). İpin ucu bir aralık o kadar kaçtı ki, eleştirel mesafeyi kaybetmeyen ekoloji politik düşünürlerinden Andre Gorz bu girişimleri “ekofaşizm” olarak değerlendirdi (Gorz, 1977).

Yerkürenin kaderini neredeyse Sanayi Devrimi’nden bu yana, artık, sadece doğa güçlerinin tayin etmediği, son yıllarda, daha iyi anlaşıldı. İnsan evlatlarının yerkürenin başına gelenlerde doğa içi güçlerden kat kat daha fazla sorumlulukları olduğu artık genel kabul gören bir saptama haline geldi. Bu durumu anlatan Antroposen kavramı, atmosfer kimyacı, Nobel ödüllü Paul Crutzen tarafından 2000 yılında ortaya atıldı (Crutzen, 2000). Artık, iki yönlü bir iç içe geçişin zorunlu olduğunu kabullenmenin zamanı geldi, geçiyor. Belli ki doğal oluşumlar, günümüzde, sosyal süreçlerle iç içe. Aynı biçimde, sosyal oluşumlar doğanın taşıdıklarıyla şekillenmekte. Kapitalizmin büyük ağları, teknik sistemler, askeri operasyonlar doğayı önlerine katıp sürüklerken, ortaya çıkan yeni doğal oluşumlar toplumsal ilişkileri ve kültürel normları, maddeyi ve enerjiyi organize eden teknik yapılanmalar eliyle şekillendiriyor; kalcılaştırıyorlar. Çevre, sosyal-olanı “çevrelemekten” çok öteye, sosyalin içine geçiyor, toplumların, kültürlerin ve sosyo-politik rejimlerin yönü, büyük ölçüde, (ham)madde ile enerjinin ve bunların aralarındaki ilmekleri atan enformasyon akışlarınınca tayin ediliyor (Bonneuil ve Fressoz, 2016, s. 91; Jorgenson, 2012).

Mademki hal budur, o zaman doğa bilimleri ile sosyal bilimler sadece birbirleriyle işbirliğinden ibaret bir disiplinlerarasılığıyla yetinemezler; yerküre ve toplumların evrimi içten içe birbirleriyle bağlantı içinde gerçekleşiyorsa eski bilimsel bölünmeyi açacak yeni bir tümleşik zeminde kurgulanmaları gerekecektir. Ne mutlu ki, bu yönde adımlara tanık olmaktayız, Fernand Braudel ile Immanuel Wallerstein'in çalışmalarında geliştirdikleri "dünya sistemi"(systeme-monde) ile "yerküre sistemi"ni (systeme-terre) bir arada işe koşan yaklaşımların sayısı artıyor. "Dünya sistemi" yaklaşımı madde ve enerji akışları ile termodinamiğin ve ekolojik ayakizi kavramının ışığında bir adım daha derinleşiyor (Bonneuil ve Fressoz, 2016, s. 249). İki sistemi iç içe ele alan yaklaşımı benimseyenler yaşanmakta olanın resmini daha yakından çekebiliyorlar (Hornborg ve Crumley, 2006; Patel ve Moore, 2018; Jorgenson, 2012; Constanza, 2007).

Belli ki, bilim dünyası büsbütün aymazlık içinde değil. Altını çizdiğim tüm gelişmeler umut verici dalların filizlenmekte olduğunu düşündürüyor.

Evet, bilim dünyası belirsizlik ortamının bağrında faaliyet gösteriyor. Evet, "kesinlik tarikatı"nın altından zemin kaydı; bu kayma sonucunda her bir şeyi bilen bilim insanı tipinin tepeden bakan, buyurgan tavrının meşruiyeti ağır darbe aldı. Ama, Hakikat'ın göreceliğini teslim edenler giderek çoğalıyor. "Her yerde ve her zaman tek bir doğru" anlayışı geçerliliğini yitirse de, akademya "Hakikat"ın, doğrunun peşindeki en sağlam arayışın evi olmaya devam edecek. Bu noktada, özellikle sosyal bilim zemininde evrensel tek doğru konusunda bir ekleme yapmak isterim. Eğer evrenselliği tek olmaktan çıkarır ve birbirine yakın tarihsel sistemleri/toplumsallıkları birer "alt-evrensellik" alanı olarak kabul edersek, hem evrensellik boyutunu muhafaza etmiş oluruz, hem de görecelik saptamasının talep ettiği analitik kıvraklığı devreye, bir parça da olsa, sokmuş oluruz, düşüncesindeyim.

Bilime dair kuşkularım yükselip bütün yaşamımın odağındaki şeyin beyhude bir arayış olduğu hissine her kapıldığımda, elimden tutup beni tekrar geri getiren bir öyküyü sizlerle paylaşmama izin verin. 2015'de vefat eden Auschwitz-Birkenau ve Buchenwald toplama kamplarında tutsak olup, son anda kurtulan Nobel barış ödüllü yazar ve insan hakları aktivisti Elie Wiesel'in naklettiği bir olaydan söz ediyorum. Dini itikadı çok sağlam olmadığı bilinen Wiesel toplama kampındaki Yahudi cemaatinin dini lideri tarafından gece barakanın birinde gerçekleştirilecek bir toplantıya davet ediliyor. Kendisinin dinle pek işi olmadığını belirtse de yaşlı haham önemli bir toplantı olacağını söylüyor, onun da mutlaka katılması için ısrar ediyor. Wiesel dökülen barakaya girdiğinde, mum ışığının çevresinde toplanmış ağır ciddiyet içinde, hüznü dolu bir kalabalıkla karşılaşılıyor. Haham toplantıyı açıyor: "Bu gece Tanrı'yı yargılamak üzere bir araya geldik. Tanrı, kullarına reva gördüğü acılar nedeniyle yanlış mı yapmıştır; bunun yanıtını arayacağız" diyor. Derin görüşmeler sonucunda varılan nokta, evet, Tanrı yanlış yapmıştır oluyor. Celse bitiyor; haham "şimdi hep birlikte Tanrı'ya dua ediyoruz" diyor. Birlikte duadan sonra toplantı tamamlanıyor.

Elie Wiesel'in naklettiği bu öykünün barındırdığı trajik tavrın içerdiği duygu karmaşasının yabancı değilim. Bereket versin, bilim ve onunla uğraşanların kimisinde rastlanan müstesna bir haslet, içimdeki kötümserliği aşmama yardım eden önemli bir husus. Ne mi bu? Açmaya çalışayım.

Bilim insanlarının faaliyetlerini, çeşitli güç odaklarının çıkarları doğrultusunda dayattıkları kirliliği bir iklimde, kimi zaman kendi zaaflarına esir düşerek, sürdürdükleri itiraz kaldırmaz bir gerçek. Ama, bu olumsuzlukların karşı kefesinde bir özellik var ki, bilim uğraşçılarını, bir ölçüde, bağışlatıyor. O da, has bilimcilerin ruhunda yer etmiş olan “zorluklarla boğuşarak hep daha yukarıya, yıldızlara doğru” (*per aspera ad astra*) dürtüsü bu. Gündeliğin ötesine bakmaya davet eden, kişisel-olan’ın perspektifini aşan, çok daha büyük ve derin arayışlara sevk eden bir güdü bu. Bilim dünyasının üyelerinin sıradanlıklarından ötürü uğraşlarını zehirleme kapasitelerini sınırlandırıyor. Her şeye karşın Hakikat peşinde koşma niyetini besliyor. Akademya, evet hala Hakikat arayışının evi. “Libido sciendi” (bilme arzusu), en iyi bu evde soluk alıyor.

Buraya kadar söylediklerimizi toplamaya çalışalım. Şunları öne sürdük:

1. Newtonyen geleneğin beslediği kibirli determinist epistemoloji gerçekliği yakalama girişimlerini sakatlıyor. Aşılmalı.
2. Sosyal bilimlerin alt-disiplinlerin birbirlerinden aşılmaz duvarlarla ayrılmış olmaları yaşananları bütünlükleri içinde kavramaya engel oluyor. Duvarlar mümkün olduğu kadar kaldırılmalı.
3. Doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin aralarındaki keskin mesafe, yerkürenin geldiği noktada, iklim krizinin dayattığı yönde hızla kapatılıp tümleşik (*integrated*) bir işleyişe varılmalı. Yoksa, karşı karşıya olunan felaketleri atlatmak, neredeyse, imkansız olacak.
4. Yine de, Hakikat(ler)e ulaşmakta en güvenilir yol, hala bilimden geçiyor.

Bunlar, genel resmin bize gösterdikleri. Şimdi, bizim ülkemizin özelinde durum nedir; hızlıca ona göz atalım. Türkiye’de bilim “işleri” nasıl; bilim insanlarının çoğunluğuna hâkim zihniyet yapıları nasıl; siyasal otorite ile ekonomik güç odaklarının ve toplumda gelenekten beslenen kültürün bilimin biçimlenişindeki rolleri ne; bilimsel kurumların yapılanışına bu etkileşimler nasıl yansıyor; bilginin evi olan üniversitelerin öğrencilerine bakışı nasıl; öğrencilerin ve velilerin beklentileri ne yönde; bu konuları mercek altına almayı deneyelim.

Türkiye’de Akademyaya Hâkim Zihniyet

Bilim dünyamızın, önemli bir kesiminin zihniyeti geleceğe bakış tarafından değil, geçmişe/tarihimize teslim oluş tarafından biçimlendirilmişti, halen de öyle gitmektedir. Bu kesim çeşitli nedenlerden ötürü bilimin uluslararasılık mahiyetinin önemini kavramış değildir. Bir kere, uluslararasılığın zorunlu talebi olan yabancı dil hakimiyetinden, ne yazık ki, çoğu meslektaşımız yoksundur; yabancı literatürü takipte çok zorlanmaktadırlar. Uluslararası bilgi ve

davranış havuzundan yararlanmalarını mümkün kılacak dış ülke görgüleri sınırlıdır; bilimsel ağlara dahil olamamaktadırlar. Var olan bağlantıları ise yüzeyseldir. Kısacası bu sulara “üşümektedirler”. Öyle olunca “ulusal bilim” semtinin sınırları içinde kalmayı yeğlemektedirler. Bu görüntüyü perdelemek üzere, son yıllarda “uluslararası konferans” adı altında yapılanlar, gerçekten utanç vericidir. 80 bildirinin sunulduğu, konferans hazırlama komitesinin üyelerinin adlarının 11 sayfa, değerlendirme komitesinin ad ve unvanlarının tam 4 sayfa tuttuğu “uluslararası konferans” a bildiri sunanların sadece 3’ünün yabancı uyruklu olduğu, bunların da 2’sinin Türk asıllı olduğu türden uygulamalara, artık, sıkça rastlanmaktadır. Köklü üniversitelerimiz sahici uluslararası konferans düzenlerken gösterdikleri hassasiyet yüzünden bayağı duraksarlarken, Anadolu’nun yeni üniversitelerinde “uluslararası konferans” modası hızla yaygınlaşmaktadır. Doçentlik başvuru dosyalarında yer alan bildirimlerin sunulduğu ortamlara bakıldığında bu durumun vahameti daha iyi anlaşılacaktır. İşin üzücü bir başka yanı yüksek öğretim camiamızdan bu göz boyamacılığına pek itiraz gelmemesidir. Üniversite yöneticileri öğretim elemanlarının unvan yükseltme aşamasında, bu durumu, kolaylaştırıcı bir icat olarak görüyor olsalar gerekir. Ne yazık ki benzer bir uygulamaya “hakemli dergi” furyasında da tanık olunmaktadır. İktidarların –biraz da yerel halkın, yöredeki ekonomik hayatı canlandırma beklentisi ve velilerin evlatlarını silaya yollamak istememesi, vb. gibi nedenlerden kaynaklanan baskılar yüzünden– ülkenin her noktasında plansız programsız açtığı yeni üniversitelerin ihtiyaç duyduğu öğretim elemanlarını yetiştirmenin, böylece, hızlı bir yolu bulunmuş gibidir.

Akademyanın zafiyetini pekiştiren bir başka gelişmeyi hatırlatmak isterim. 1980’lere kadar profesörlük unvanı için başvuru koşullarından biri asgari iki yabancı dil bilgisiydi. Yalnızca İngilizce bilip kendi alanında göz dolduran çalışmalara imza atmış olan, ama ikinci dili öğrenmek üzere büyük uğraş veren, dil sınavlarından dönen, bu yüzden başvurularını iki-üç yıl erteleyen birçok örnek tanıdım. Artık, akademya başka bir noktada: 2015’den bu yana doçentlik aşamasında yabancı dil bilgisi aranmamasını talep edenlerin sayısı hiç de az değil. Üstelik bu talep Üniversitelerarası Kurul’un toplantılarında dile getirilebiliyor. Bu arada, YÖK’ün yangına körükle gittiği söylenebilir. Her dönemde esasa ilişkin beklenti çıtalarını alçalttı, üstüne titizlikle durduğu hususların çoğu formel kuralların çoğaltılması ve ayrıntılandırılması oldu. Sonuçta, bilim insanlarımızın profili yara aldı; kamuoyu katında bilimcilere yönelik kolayıcı saygı erozyona uğradı. Gerçi bilim ordusu genişledi; çıktıkların sayısı arttı; lakin nitelikten taviz verilmiş oldu. En son olarak Chicago Üniversitesi’nden Yiğit Akçığit’in yaptığı araştırma bu durumu gözler önüne seriyor (Akçığit, 2020). Yanlış anlaşılmasın. Ben “Her şey 2000’den önce daha iyiydi” demek istemiyorum. Benzer zihniyet sakatlıkları, uygulama terslikleri Türkiye akademiasının bünyesinde başından beri belli ölçüde mevcuttu. Gelgelelim, bunlar göğüs gere gere savunulmazdı. Şimdilerde rüzgâr başka yönden esiyor.

Yukarıda ülkemizin bilim dünyasındaki “ulusal bilim semti”ne sığınma alışkanlığına değindim. Uluslararasılığın kök salmamasının şahsi birikimlere bağlı boyutunu vurguladım. Ne var ki, bu hal, varlığını şahsi seçimlere olduğu kadar ülkedeki yaygın düşünsel iklime de borçlu. Ülkede modernleşme adımlarının başından bu yana, hep sınırlı bir versiyon ağır bastı:

“Batı’nın (siz gelişmiş ülkeler diye okuyun) keşif ve icatlarını, teknolojilerini, kısaca “fen”ini alalım; kültürleri onlara kalsın, bize yerli ve milli örfümüzün gücü yeter” dendi. Bilimden bahseden yoktu. Tam da böylesi bir ayıklama keşif ve icatlarını bizim de gerçekleştirmemizi zora sokan nedendi. Batı’nın kültürü denilen, günahı ve sevabıyla “Modernite”nin kurguladığı zihniyet yapısıydı. Kapitalizm de modernitenin yoğurduğu “birey”ci tercihlerinin, çıkarlarının merkezde durduğu anlayışın –gem vurulmamış– ete kemiğe bürünüşüydü. Bilim tarihiyle ilgilenenlerin yakından aşına oldukları üzere, bilginin artışının kamçısı kâr arayışı olmuştu. “Has” bilim insanları gerçi kendilerine özgü bir hasletin (bilme arzusunun) gönüllü esirleriydiler; ama onların bu arzuları kâr peşindeki kapitalistlerin biçimlendirdiği kurallar ve kurumlar içinde tatmin aramak zorundaydı. Eğer bir toplumsal formasyonda modernite gecikmiş, kapitalizm kırık dökük bir versiyonuyla kendine yer açmışsa, *libido sciendi*’nin yeşermesi söz konusu olmaz. Nitekim, bu yüzden, ne yazık ki, ülkemizde “merak böceğinin ısırıldığı” insan sayısı hala çok düşüktür. Bilim camiamızda da durum farklı değildir. Esas dürtü, kariyerde etliye sütlüye karışmadan yüksek bir sosyal statüye erişmek olagelmıştır. Hoş, etliye sütlüye karışmak, bu topraklarda, handiyse, hep cezalandırılma tehdidiyle karşı karşıyadır. Halk bilgeliği de “eski köye yeni adet”ten haz etmez. Böylesi bir zihinsel iklimde iktidarların zorbalık düzeyine bağlı olarak bilim insanlarının sinme katsayıları belirlenegelmiştir. Batı’daki meslektaşların işlerini yaparken soludukları özgürlük havası bize kısmet olmamıştır. Endişelerimizi aşma cüretini çok azımız gösterebilmiştir. Şimdiye kadar daha çok sosyal bilimcilerin başlarının üstünde asılı olan kılıç Covid-19 salgını vesilesiyle gördüğümüz gibi doğa bilimcilere de yönelmiş durumdadır. Bilimsel bulgulara dayanarak resmî açıklamalardan farklı uyarılarda bulunan hekimlerin takibata uğradıklarına tanık olunmaktadır. Bir yandan geçmişin olumsuz mirası, bir yandan günün efendilerinin baskısı altında bilim zorlukla nefes almaktadır. Hakkaniyet, gelinen noktadaki yetersizliklerin gerisinde böylesi etkenlerin varlığının teslim edilmesini gerektirir... dedikten sonra, yine de yapılabilecek bazı şeylerin yapılmadığının altını çizmek boynumuzun borcu. Bu yapılmayanların, daha doğrusu kötü yapılanların yaşattığı sonuçlara bakmaya devam edelim.

Akademyamızda Ölçek Meselesi

Üniversitelerimizin canlı birer bilimsel tartışma zemini olduklarını söylemek çok kolay değildir. Böylesi bir zeminin inşasındaki engellerden biri de ölçek meselesidir. Bölümlerin üye sayıları görece düşüktür. Daha yakından bildiğim bir örneği, sosyoloji bölümleri örneğini ele alalım. ABD’de Ann Arbor’daki Michigan Eyalet Üniversitesi’nde sosyoloji bölümünün öğretim üyesi sayısı 50 dolaylarındayken, Türkiye’deki benzerlerinin çoğunda 10’u bulmaz. Bu sayı aynı kurumda birbirine yakın konularda çalışanların kendi aralarında “çapraz aşılmaları”na izin vermez; herkes araştırmalarını kendi köşesinde, eleştirel dış gözden yoksun, iç motivasyonu nereye kadar götürürse oraya kadar götürür. Ülke içi bilimsel tartışma ise oldukça azdır. Sosyal bilim alanında, varsa, tartışmalar siyasal polemik sınırlarında dolaşır.

Herkesin kendi köşesinde çalışıyor olması bir başka eksikliği de peşinden sürükler; öğretim kadrosu ile öğrencilerin bir “birlikte öğrenme takımı” (*learning community*) şeklinde buluşmalarına imkân tanımaz. Öğrencilerimiz ile hocalarımızı kalın bir cam duvar birbirlerinden ayırır. Dersler birer konferans tarzında sürdürülür. Asıl ufuk açıcı bir uygulama olan sınıf-içi tartışmanın pek esamesi okunmaz. Bu yoksunlukta iki farklı aktörün ortak dahli vardır. Hocaları (ben bu adlandırmaları severim, bağışlana) öğrencilerini entelektüel muhatapları olarak algılamazlar. Öğrenciler de, lisede aldıkları “terbiye” yüzünden fikir tartışmasına katılmak ne kelime, soru sormaya bile cesaret edemezler. Su küçüğün, söz büyüğündür ya.

Bu noktada adil davranma gereği, bir hususu belirtmekte yarar var. Hocalar, bu ülkede, rol modelden öteye, “olgunlaşma mentoru” durlar da.

Olgunlaşma Mentorü Olarak Üniversite Hocası

Bizde, hocalar Batı’daki üniversitelerdeki meslektaşlarından farklı bir sorumluluk altındadırlar. Öğrencilerin kişisel olgunlaşma ile entelektüel cihazlanmasının zamanı tam da üniversite yıllarına denk düşer. Üniversiteyle birlikte, ilk defa “romantik yakın temas” başlar; öğrencilerimiz gerçek aşk heyecanıyla tanışrlar; çoğu ilk kez paranın hesabını tutmak zorunda kalırlar, zihinsel becerilerini ilk kez bir konu üzerine on beş dakikadan daha uzun süre harekete geçirmeleri icap eder, ihtiyaç duydukları bilgiye erişmek için kütüphaneye, çeşitli ve çelişen kaynaklara başvurmak mecburiyetiyle yüzleşirler. Bütün bu baskıların altında bunalan öğrencilere, Türkiye’de, çoğu hoca bir tür “olgunlaşma mentorü” olarak yaklaşmak zorundadır. Kolay bir iş değildir.

Enformasyon Yükleme Mi, Formasyon Verme Mi?

Bizde eğitimcilerin bilgilendirme serüvenine esas öne çıkan boyut enformasyon yüklemedir. Bilgiyi bağlama oturtmak, daha önceki veya başka yerdeki bağlamlarla ilişkilendirmek; bu işlemler esnasında eleştirel mesafenin süzgecini işe koşmak, vb. becerilerden oluşan formasyona kolay kolay sıra gelmez. Elbette bazı temel enformasyonlar belleğe yerleşmeden formasyon işe yaramaz. Gelgelelim internet alemi, artık, enformasyon okyanusları sunmakta; zihinlerin önüne ezberlemelerin yetmeyeceği, gerekmeceği bir hizmet vermektedir. Eğitimde enformasyona öncelik verme devri kapanmıştır.

Enformasyona takılı kalan hocaların içine düştükleri bir tuzak daha vardır: İlle de müfredatı, ders planında belirlediği haliyle, zamana karşı yetiştirmek. Bu, hocaya işimi yaptım duygusu, belki, verir; ama, o bilgileri hazmetme, böylece yeni düşünce katmanlarına sıçrama olanağı öğrencilerden esirgenmiş olur.

Değerlendirilme Kaygısı

Ülkemizde, yeni yeni, eğitimcilerin dersteki performanslarını değerlendirme uygulaması devreye girmektedir. Bu uygulamadan üniversite mensupları haz hazzetmemektedirler. Kuşkusuz, bu formel değerlendirmeler verilen eğitimi çok sağlıklı biçimde tartmayabilir. Öğrencilerin bir kısmı nesnel olmaktan çok uzaktır. Öğrencilerin değerlendirmeleri olumlu ya da olumsuz, önyargılara dayanan keskin sapmaları içerebilirler. Hocalar bu yeni icattan huylanırlar. Unutmamak gerekir ki, bir üniversite üyesinin kıymeti sadece öğrenci değerlendirmelerine bırakılmaz. Sağduyulu akademik yöneticiler meslektaşlarını tartarken onların araştırmalarının niceliğini ve niteliğini, üniversitenin idari işleyişine katkılarını, insani zenginleşmesine yönelik emeklerini göz önüne alırlar. Tabii, sağduyulu iseler. Belki de yönetim kademelerinde yer almayan üniversite üyeleri endişelerinde haklıdırlar. Aklıma, son yıllarda öğrenci “ihbar”ları sonucunda üniversiteyle ilişkileri kesilenlerin örnekleri geliyor da... Yine de, tüm sakıncalara karşın öğrenci değerlendirmelerinin hocalara kıymetli bir geri besleme sunduğu düşüncesindeyim.

Hocalarımızın öğrencilerine dair hep dile getirdikleri bir eksikliğin altını çizmek isterim. O da öğrencilerin ifade becerilerinin son derece düşük olduğu. “Konuşmayı da, yazmayı da bilmiyorlar”, şikâyeti durmaksızın dile getirilir. Ama bu yetersizlik nasıl giderilir; onun üzerine eğilene çok azdır. Şikâyet yerindedir; Türkiye’de lise eğitimi, öğrendiklerini söz alıp topluluk önünde dile getirmelerine ya da yazıyla ifade etmelerine fırsat veren bir anlayıştan uzaktır. Dolayısıyla üniversiteye gelenlerin çok büyük kısmı kendini ifadeden yoksundur. O zaman bu boşluğu doldurmak sorumluluğu üniversite hocalarına düşmektedir. Zira bildiğini, düşündüğünü muhataplarına anlaşılır şekilde anlatmak, alınan mesleki formasyon kadar hayatidir. Ve bu ihtiyaç dünyanın her yerinde hissedilmektedir. Bu savımı, 1971-1991 ile 2006-2007 yılları arasında Harvard’ın başkanlığını üstlenmiş olan Derek Bok’un 2005 tarihli “Bizim Bekleneni Veremeyen Yüksek Okullarımız (Our Underachieving Colleges)” adlı yapıtındaki araştırma sonuçlarıyla destekleyeyim. Derek Bok bu çalışmasında 10.000 dolaylarındaki işverenin katıldığı bir ankete verilen yanıtı paylaşıyor. “Siz yeni istihdam edeceğiniz bir elemanda en çok hangi becerilerin olmasını istersiniz?” sorusuna verilen yanıtlar beklenmedik bir arayış yanıtıyor. En çok önem verilen beceri “kişinin kendini yazılı ve sözlü” olarak berrak biçimde (*with clarity*) ifade edebilmesi”. D. Bok, bu becerinin geliştirilmesinde yüksek okullara da büyük sorumluluk düşüğünü belirtiyor. İfade becerisinin geliştirilmesi işi Türkiye’de, neredeyse, bütün bütüne üniversite eğitime kalıyor. Bu da bizi bir kez daha derslerin verilmiş biçimine gönderiyor. Konferans tipi derslerin terkinin, sınıf içinde konuları tartışarak işlemenin, ezbere dayalı cevapları talep sınavlar yerine akıl yürütmeyi zorunlu kılacak metinler yazdırmanın, hoca bakımından fazladan çaba gerektirse de, öğrencilerin iş hayatına hazırlıkları bakımından ne denli önemli olduğunu gösteriyor.

Kurumsal Yapılanma

Ülkemizde, özellikle sosyal bilim disiplinlerindeki “bölünmeler” teknik alemdeki, toplumsal zemindeki gelişmelere bağlı biçimde, zaman içinde yeniden tasarlanmazlar. Üniversiteler disiplinlerinin geleneksel bölünmelerinden kolay kolay vazgeçmezler.

Doğa bilimlerinin bu konuda daha duyarlı olduğu bir gerçektir; teknoloji dünyasındaki değişmelere ayak uyduran yeni eğitim birimleri inşa edebilmektedirler; enerji sistemleri, mekatronik, vb. bölümleri örneğinde olduğu gibi.

Ancak, iş sosyal bilimlere gelince, yenilenmenin önünü hem o kurumun mensupları, hem de yükseköğretimi düzenleyen üst otoriteler elbirliğiyle tıkarlar. İçerdekilerin derdi, alışkanlıklarıdır; üst otoritenin derdi sosyal bilimlerin “zülf-i yare” dokunma ihtimallerinin yüksekliğidir. Aklıma İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde “Görsel İletişim Tasarımı” adlı bölümün kuruluş aşaması geliyor. Bu bölüm, fotoğraf sanatı ile bilgisayar uygulamalarının ve grafik sanatı öğretilerinin harmanlanması üzerine bir müfredat teklif ediyordu. Onay merci Yüksek Öğretim Kurumu idi. YÖK bin bir dereden su getiriyordu. Bize “yurtdışındaki namlı üniversitelerdeki bir benzerini getirin; kabul edelim” diyorlardı. Ne var ki, Oxford, Cambridge, Sorbonne, Heidelberg gibi gücünü gelenekselliklerin otoritesinden alan eski kurumlar çok yavaş kıpırdarlar; böyle yeni lafların onların bünyelerince kabulü bizim ülkemizdekinden de daha fazla zaman alır. Ama, adlar değişmese de, o kurumlar, alttaki müfredatlarında zamanın gerektirdiği değişiklikleri yapmayı ihmal etmezler. Yeter ki dış görünüşleri, ele güne karşı asırların güvenilirliğini yansıtmaya devam etsin. 2000’lere doğru, bu adın benzerini taşıyan bir bölüm kurmuş üniversite sayısı dünyada da azdı. Neyse, sonunda bu bölüm bu adla hayata geçirilebildi. Şimdilerde yurt dışındaki üniversitelerin bazıları kapılarını yeniliklere açmakla meşguller; kurumları alışılmamış birimler biçiminde yeniden yapılandırıyorlar. Örneğin Arizona Eyalet Üniversitesi “Küresel Değişme”, “Kültürlerarası Uygulamalı Sanat Araştırmaları”, “Entomoloji ve Böcek Bilimi” gibi programlar inşa etmiş durumda. Bizim ülkemiz için, ne yazık ki, uzak hayal bunlar.

İş Alemi ve Üniversite

Birden çok disiplini bünyesinde harmanlayan yeni girişimleri besleyen rüzgârın iş dünyasının eğilimlerini yansıttığını belirtmiştim. Tam da bu noktada, Türkiye’de iş dünyamızla üniversitelerimiz arasındaki iş birliği nasıl işliyor; ondan söz açmanın sırası.

Ülkemizde özel sektör yakasındaki araştırma/geliştirme harcamalarının payının çok yetersiz olduğu hep vurgulanır. Bu tespite karşı “iş hacmi küçük; teknolojik altyapının geliştirilme ihtiyacının, daha ziyade, ithal yoluyla karşılanması kaçınılmaz” denebilir. Ama, bu, çok geçerli bir argüman değil. Aklıma Almanya’daki bir yöntem geliyor. Almanya’da üretimlerinde aynı materyali girdi olarak kullanan bir dizi firma bu materyalin bir üst vasfa kavuşturulmasını temin için konsorsiyum kuruyor; üniversitedeki bir araştırma laboratuvarını

spesifik olarak bu ürünün geliştirilmesine odaklanması amacıyla birlikte fonluyorlar. Akıllıca yapılacak iş birliklerine her zaman yer var.

Elbette, bazı büyük üniversitelerimizin kampüsleri içinde teknoparkların kurulmasında öncülük ettiklerini belirtmeden geçmek haksızlık olur. Ama, benim bildiğim kadarıyla bu teknoparklardaki girişimler daha çok mütevazı boyutlarda kalıyor.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus ise iş aleminin eğitime yönelik ilgisizliği. İş aleminde kendilerine vasıflı eleman yetiştirmekle yükümlü üniversitelerdeki eğitimin durumu üzerine kafa yoran, yüksek öğretim camiasına yapıcı öneri getirme zahmetine girenler parmakla sayılacak kadar az. “Her işin başı eğitim; eğitim şart” sloganının içini dolduran pek yok.

Öğrenciler mezun olmadan önce iş yaşamı konusunda bilgilensinler diye benimsenmiş staj uygulamalarının daha verimli geçmesi için şirketler bir ön hazırlık yapmıyorlar. Stajyerler, büyük ölçüde, getir-götür cinsinden meşguliyetlerle bu dönemi geçiriyorlar; çalışma ortamlarına dair elle tutulur bir deneyim edinmiyorlar. Harcanan vakit ve emek amacına ulaşmıyor. Şirketlerin ezici çoğunluğu uzun vadeli bir vizyondan yoksun. Gelecekteki elemanlarının donanımlarını şimdiden güçlendirmeyi umursamıyorlar. Covid-19’la birlikte görüş ufku “çok kısa vade”ye çekildi. İyi-kötü var olan staj olanakları hepten askıya alındı. Gençler için talihsiz bir durum bu.

Bu arada, aynı gençler katında, içten içe bir sorgulama filizleniyor. Gençler birçok üniversitenin dört yıllık programlarından alınan diplomalara iş piyasasının itibar etmediğine tanık oluyorlar. Bir yandan öğrenim süresi boyunca çoğu gencin para kazanması mümkün olamıyor; beri yandan “iş hayatında basamakları tırmanmakta geç kaldım” endişesi bastırıyor. Öyle gözüküyor ki, yakında dört yıllık programların aleyhine işleyecek bir süreç başlayacak; ciddi bir mesleki donanım veren iki yıllık programlara talep yükselecek. Daha şimdiden, Anadolu üniversitelerindeki fizik, kimya, biyoloji gibi temel bilim eğitimi veren bölümlere hiç başvuru olmaması yüzünden kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları biliniyor. Öğrenci adaylarındaki bu tercihin gerisinde ülkedeki genel eğilim yatıyor. Ülkemizde temel bilim donanımına değil, “altın bilezik” veren bölümlere rağbet hep daha yüksek oldu. Kimlerin icra edebileceği sıkı korporatist kurullarla belirlenen hekimlik, mimarlık, mühendislik ve hukukçuluk gibi- İngilterede “*regulated professions*” diye adlandırılan- meslek dalları ebeveynlerce evlatları için ilk düşündükleri tercihlerdir. Bunun anlaşılır sebeplerine burada girmeyeceğim. Ancak, tercih yelpazesinin, ülkedeki temel araştırma yapacak uzmanların yetişmesine pek katkısı olmadığına altını çizmekle yetineceğim.

Sonuç Niyetine

Bilim ile onun işlendiği atölye olan üniversiteyle ve atölye çalışanlarının oluşturduğu akademyayla tanışıklığım 50 yıl öncesini buluyor. Ergenlik, gençlik, olgunluk ve yaşlanma yıllarım boyunca 100’e yakın sömestrenin içinden geçmişim. Lisans öğrenciliği, master, doktora, asistan-

lık, doçentlik, profesörlük, akademik yöneticilik, hepsinde bir süre konaklamışım. Yurt-içinde 6 farklı üniversiteyi kâh öğrenci kâh hoca konumunda tanıma fırsatı bulmuşum; yurt-dışında öğrencilik de, hocalık da yapmışım. Doğaldır, bir sürü tatlı anlar yaşamışım, bir dolu acı yaşamışım. Birçok hayal kırıklığı da cabası.

Bu metin entelektüel yuvama karşı borcumun bir kısmını ödeme niyetini taşıyor ve “dostlar acı söyler” düsturunu benimsiyor.

Ne yazık ki üstünde durulması gereken birçok önemli boyutu dışarda bırakmak zorunda kaldım. Örneğin yüksek öğretimin idari yapısındaki, üniversitelerin tabi olduğu hukuki düzenlemelerdeki tersliklere, yönetimdeki çağdışlıklara çok girmedim. Bu sorunların daha uzun bir analizi gerektirdiğinin farkındayım. Ama, bunun yerine bilimsel anlayış, öğretilere hâkim alışkanlıklar ve uygulamaların üzerinde durdum. Çuvaldızı, çoğunlukla, kendi düşünsel aileme batırmayı seçtim.

Aileme ilişkin son bir tespitle bitirmek isterim. Benim ailem bir tuhaftır. Bünyesinde birbirinin tam zıddı iki karakter özelliğini bir arada barındırır. Bu çelişik durum camianın genel bünyesinde hüküm sürer: Biz, üniversite üyeleri, bir açıdan, hem son derece muhafazakârızdır, hem de yenilikçi. Bir yandan ritüellerimize, miras aldığımız düşünce terbiyesine, kurumsallıklarımıza, belki, gerektiğinden fazla bağlıyızdır. Beri yandan uğraşımızın özü şimdiye kadar bulunmadığı, bilinmediği ortaya çıkarmaya, söylenmediği dillendirmeye dayalıdır. Yani işimiz eskiyi yıkmaktır, buzkıranlık yapmaktır. O yüzden, çelişkileri sayesinde zengin, biricik bir camia'yızdır. Günahımız sevabımıza denk gelse gerektir. Siz de, benim gibi, bunu bilin ve başışlayın.

Kaynakça

- Akçığit, U. (9 Ağustos, 2020). Türkiye’de Üniversiteler Erişim Adresi: <https://www.artnotlari.com/blog/turkiyede-universiteler>.
- Bonneuil, C. ve Fressoz, J. B. (2016). *L'évènement Anthropocène. La terre, l'histoire et nous*. Paris: Editions du Seuil.
- Constanza, R., Liza M. G. ve Steffen, W. (der.) (2007). *Sustainability or Collapse? An Integrated History and Future of People on Earth*. Cambridge (MA). MIT Press.
- Crutzen, P. and Stoermer, E. F. (2000). The Anthropocene. *Global Change Letters*, Cilt 41: 17-18.
- Fara, P.(2018). *Bilim; Dört Bin Yıllık Bir Tarih*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gorz, A. (1977). *Écologie et Politique*. Paris: Editions du Seuil.
- Hornburg, A., McNeill, J. R. ve Martinez-Alier, J. (der.) (2007). *Rethinking Environmental History: World-System History and Global Environmental Change*, New York: Alta Mira Press.
- Jorgenson, A. K. ve Clark, B. (2012). Are the Economy and Environment Decoupling? A Comparative International Study, 1960-2005. *American Journal of Sociology*, Cilt 118 (1): 1-44.

Moore, Jason W. (2015). *Capitalism in the Web of Life*. Londra: Verso.

Patel, R. ve Moore, J. W. (2018). *Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap.

Wallerstein, I. (2013) *Bilginin Belirsizlikleri*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.